

УДК 10:347.99

Кошова Ольга Валентинівна –
ад'юнкт кафедри філософії права
та юридичної логіки Національної
академії внутрішніх справ

ТРАНСПАРЕНТНІСТЬ СУЧАСНОЇ СУДОВОЇ ВЛАДИ

Розкрито малодосліджені аспекти сучасної судової влади, зокрема транспарентність і гласність у царині судової влади. Доведено, що всі види відкритості діяльності суду є вимогою часу та конкретизацією принципу публічності всього суспільного життя на противагу принципу приватності. Обґрунтовано існування трьох основних форм транспарентності у сфері судової влади.

Ключові слова: суд; судова влада; транспарентність; відкритість; гласність; засоби масової інформації; сучасність.

Вивчення судової влади в Україні пов'язане з процесами побудови громадянського суспільства та національної правової держави, у яких право домінує над законом. З огляду на це, важливого значення набуває проблема розподілу влади, важливою гілкою якої є судова. Виникнення судової влади є закономірним результатом розвитку структурованого суспільства й безпосередньо пов'язане з владою в суспільстві та державою як одним із найбільш розвинених соціальних інститутів. Судову владу в широкому розумінні доцільно усвідомлювати як відповідь на суспільний запит установалення справедливих шляхів і методів подолання конфліктів.

Однією з особливостей сучасного світу є вимога гласності. В українській мові слово «гласний» означає «доступний широкий громадськості; відкритий, публічний, привселюдний» [1, с. 436].

Аналіз процесуального законодавства європейських країн свідчить про те, що загальним правилом для них є відкритий розгляд судових справ. Зокрема, у ФРН вважають, що відкритий доступ громадськості на судові засідання є виявом фундаментальних прав особистості. Судове ж рішення, винесене з порушенням цієї вимоги, може бути касаційно оскаржене. Винятком у європейській практиці відкритих судових процесів є Великобританія, де дозвіл на присутність осіб, які не є учасниками судового процесу, може надати суддя [2, с. 5].

Принцип гласності нині однозначно не визначено. Окрім публічності, у науковій літературі йдеться про транспарентність і відкритість. Термін «транспарентність» є здобутком західної політико-правової науки, але останнім часом широко використовується і вченими пострадянського простору. У більшості документів СБСЕ термін «транспарентність» використовується безпосередньо, а в матеріалах, пов'язаних із діяльністю Європейського суду з прав людини, частіше використовуються «відкритість» і «публічність». Дослівний переклад українською мовою терміна «транспарентність» означає «прозорий» або «доступний». Досить часто ці поняття вживають як синоніми, що є результатом нечіткого визначення юридичної природи публічності у сфері судової влади. Тому «публічність», «відкритість», «транспарентність» досить часто вважають синонімами, хоча наявні й протилежні точки зору. При цьому транспарентність судової влади визначають як такий рівень організації судової влади в суспільстві, за якого забезпечується вільний доступ громадян до судових процедур, правосуддя, до формування суддівського корпусу [3, с. 13–27]. Зокрема, на думку М. А. Кузьминої, «гласність» є більш широким поняттям, що містить у собі всі інші поняття [4, с. 22]; В. Каменков переконаний у тому, що «принцип гласності» є найбільш широким за обсягом та враховує всі аспекти організації та діяльності господарських судів, зокрема форму організації й проведення судових засідань, режим роботи судів, призначення та звільнення суддів, повноваження посадових осіб і

колегіальних органів судів тощо [5, с. 22]. Термін «відкритість», на думку А. Гарбуза, більш доцільно використовувати стосовно судових рішень, а також діяльності суду як державного органу, а поняття «гласність» – відносно судового процесу [6, с. 36]. Позиція В. Анішиної полягає в тому, що в сучасному розумінні зміст принципу «транспарентність» багатогранний, і всі терміни, які використовують у назві цього принципу («гласність», «відкритість»), дуже близькі за значенням, а кожний із них пов'язаний із певною стороною в організації або діяльності судової влади. Гласність, відкритість є також формою реалізації контролю суспільства за роботою судових органів, адже справжня незалежність судової влади передбачає таку її бездоганну діяльність (зокрема за формою), що унеможливила б перетворення незалежності на всюдозволеність, вияв свавілля та беззаконня [7, с. 21].

Поняттям «транспарентність» сьогодні позначають усі аспекти організації та діяльності сучасної держави: від порядку формування державних органів до прийняття й оприлюднення для широкого кола осіб текстів законів, біографій кандидатів на високі державні посади тощо. Логічно, що судова влада та її функціонування не є винятком, а тому прозорість суду, відкритість судових процесів і доступ до судової інформації посідає нині почесне місце в системі політико-правових цінностей сучасного світу. Вимогу транспарентності щодо судової влади як конкретизацію уявлень про справедливий процес правосуддя було сформульовано ще в XVII ст. у Великобританії: «Недостатньо знати, що правосуддя є, необхідно бачити, що воно здійснюється».

У спеціальній літературі наявне обґрунтування існування декількох ключових форм транспарентності (інформації) у сфері судової влади. *Перша форма транспарентності* – це вільне одержання інформації про суд як про орган державної влади. Зазвичай до такої інформації належать дані про організацію судової системи, кількість суддів, територіальність судів та їх юрисдикцію, ієрархічність судових інстанцій, а також порядок

діяльності й розпорядок роботи, процес відбору кандидатів на посаду судді, порядок відставки суддів.

Друга форма транспарентності судової влади передбачає інформацію про конкретний судовий процес (дані про майбутні процеси в конкретному суді; інформація про поточний судовий календар; можливість ознайомлення з матеріалами справи та судовими рішеннями, а також вільний доступ до судової зали). Інформація, яку передбачає ця форма транспарентності, часто підлягає законодавчому регулюванню або обмеженню. Зазначені обмеження можуть бути різними: пов'язаними з особистістю конкретного учасника судового процесу, предметними (державна таємниця), пов'язаними з питаннями моралі, що виникають під час судового процесу. Саме в межах цієї форми транспарентності йдеться про публічність і відкритість судочинства. Транспарентність передбачає публічність судового процесу та гласність як її елемент. Тобто принцип гласності характеризує саме судочинство, спосіб розгляду та слухання справи, що власне й зближує його за змістом із принципами усності й безпосередності судового розгляду. Усність і безпосередність судового розгляду є такими процесуальними засобами, що сприяють виявленню фактичних обставин справи, усуненню можливих помилок, тобто є гарантією правильності й обґрунтованості рішення суду, а факультативно – гарантією гласності. Відступ від усності та безпосередності розгляду справи з необхідністю обмежують гласність, хоча б формально справа слухалась у відкритому судовому засіданні, тому реалізація цих принципів є необхідною умовою гласності судочинства. Досить часто ознаки гласності й відкритості судового процесу ототожнюють, однак це не є коректним, оскільки гласність передбачає забезпечення судом зацікавлених осіб інформацією про судовий процес (дата й час проведення, доступність інформації про прийняті рішення тощо). Відкритість же судового процесу передбачає надання особам, які не причетні до досудового розгляду, права бути

присутніми під час судових засідань (варто мати на увазі, що процесуальне законодавство обмежує таке право) [8].

Третя форма транспарентності судової влади – свобода одержання інформації про суддівське самоуправління, його структуру, порядок і форми діяльності [9, с. 143].

Досить суттєвими є зауваження тих дослідників, які вважають, що принцип гласності в судочинстві в його традиційному розумінні як свободи доступу до судових зал сьогодні, з огляду на розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, суттєво збагатився за рахунок нових форм його реалізації – через засоби масової комунікації, зокрема Інтернет. Сучасна людина одержує значний масив інформації, у тому числі й про судову владу, саме через періодичну пресу та інформаційні ресурси всесвітньої павутини [10, с. 28].

Чинне законодавство України, встановлюючи відкритість судового розгляду кримінальних, цивільних, господарських та адміністративних справ (п. 7 ч. 3 ст. 129 Конституції України, ст. 9 Закону України «Про судоустрій України», ст. 6 Цивільного процесуального кодексу України, ст. 12 Кодексу адміністративного судочинства України, ст. 4–4 Господарського процесуального кодексу України), передбачає присутність у судовій залі серед публіки журналістів. Водночас вимоги щодо їх акредитації в суді не висуваються. Існує лише одне обмеження суддівської діяльності в судовій залі – необхідність нарівні з іншими присутніми виконувати загальні вимоги з підтримання порядку. Щодо використання відео- та звукозаписувальної апаратури, якщо вона не є стаціонарною, також немає ніяких обмежень і заборон. Відповідно до ст. 12, 20 Закону України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», висвітлення діяльності судів загальної юрисдикції України та Конституційного Суду України здійснюється аудіовізуальними засобами масової інформації на засадах укладених між ними угод та з урахуванням специфіки роботи цих судів.

Таким чином, публічність і транспарентність сучасної судової влади є виявом загальнокультурологічної настанови сьогодення. На думку соціальних філософів, публічна та приватна сфери є надбанням новоевропейської культури. Нині сфера публічності й транспарентності – це аспекти, яким притаманна невизначеність. Оскільки ми є свідками процесів колонізації життєвого світу, засоби комунікації уможливають перебування кожного із нас у сфері публічного.

За допомогою засобів масової інформації дані про правосуддя та судочинство стають більш доступними суспільству, що таким чином одержує можливість ознайомитись із якістю правосуддя, його відповідністю не лише вимогам законам, а й домінуючим у сучасному суспільстві ідеям, ідеалам, морально-ціннісним настановам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Новий тлумачний словник української мови. Близько 42000 слів : у 3 т. / [уклад. : В. Яременко, О. Сліпушко]. – Київ : Аконіт, 2001. – . –

Т. 1 : А–К. – 2001. – 928 с.

2. Гражданский процесс : [учебник] / под ред. М. К. Треушникова. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Городец, 2007. – 784 с.

3. Михайловская И. Б. Судебная власть в системе разделения властей / И. Б. Михайловская // Судебная власть / под ред. И. Л. Петрухина. – М., 2003. – С. 13–27.

4. Кузьмина М. А. Некоторые аспекты гласности правосудия по гражданским делам в свете судебно-правовой реформы в России / М. А. Кузьмина // Арбитражный и гражданский процесс. – 2007. – № 2. – С. 20–23.

5. Каменков В. О принципе гласности в хозяйственном правосудии / В. Каменков // Арбитражный и гражданский процесс. – 2007. – № 5. – С. 22–24.

6. Гарбуз А. К. Доступность судебного решения / А. К. Гарбуз // Российская юстиция. – 2001. – № 1. – С. 36–38.
 7. Анишина В. И. Принцип гласности, открытости и транспарентности судебной власти: проблемы теории и практики реализации / В. И. Анишина // Мировой судья. – 2006. – № 11. – С. 21–23.
 8. Судебная власть в России. Роль судебной практики : [учеб. пособие] / сост. Ю. А. Тихомиров. – М. : Логос, 2002. – 250 с.
 9. Абросимова Е. Б. Транспарентность правосудия / Е. Б. Абросимова // Конституционное право: Восточноевропейское обозрение. – 2002. – № 1. – С. 142–152.
 10. Правоохранительные органы стран Балтии : [учеб. пособие] / А. Н. Соколов, В. Л. Попов, М. В. Мешков и др. ; под ред. А. Н. Соколова. – Калининград : Янтар. сказ, 2004. – 422 с.
-